

NEKA NAČELA LOGIČKE INTERPUNKCIJE
U PRAVOPISIMA SRPSKOHRVATSKOG
JEZIKA DO I SVETSKOG RATA

RADOJE SIMIĆ

Filološki fakultet, Beograd

UDK 808.61/.62-19 (091)

Izvorni naučni rad

Primljen: 1. septembra 1982.

Prihvaćen: 4. novembra 1982.

1. Interpunktija u Vukovim i Daničićevim spisima

Pišući o Vukovoj ortografiji, B. Ostojić i ja konstatovali smo »da su najkrupnije promjene« u njegovoj interpunkciji »nastale — kao i inače — između 1836. i 1849. godine«. ¹ Za ilustraciju smo uzeli dva izdanja *Narodnih poslovice*, cetinjsko i bečko, čija je uporedna analiza izvršena pri preštampavanju u *Gramatičkim i polemičkim spisima*. ² Svi zarezi kojih je bilo u prvom izdanju, a nedostajali su u drugom, postavljeni su u uglaste zagrade:

»Može biti[,] da nikako mjesto u narodu našem nije tako važno i znatno za jezik naš, kao (prava) Boka. Ne samo što onđe kao i u Dubrovniku Srbi zakona Rimskoga ne govore (kao n. p. po Slavoniji, po Dalmaciji i po Bosni) *vira*, *lipo*...; nego se u svakom mjestu drukčije govori. Dobrota se počinje od samoga Kotora, tako[,] da čoek[,] koji nije odande, ne može znati[,] koje su kuće Dobrotske, [koje li su Kotor-ske, pa Dobročani sasvim drukčije govore [,] nego Kotorani; iz Perasta u Risan nema više od jednoga sahata, a u govoru je veća razlika između Rišnjana i Peraštana[,] nego između Negotinaca i Trebinjana...«

Tekst u kojem su bili postavljeni zarezi u zagradama pripada jednome tipu interpunkcije, onaj bez njih — drugome. Prvi je tip *gramatički*, drugi pak (u osnovi) — *logički*. Promena o kojoj je u Ostojićevu i mom izlaganju reč — jest prelaz sa jednog interpunkcijskog sistema na drugi, sa gramatičkog na logički.

Sada o tome možemo reći nešto više. Vukova izuzetnost ne ogleda se samo u tome što je došao do velikih otkrića, niti jedino u snazi argumenata pomoću kojih je branio ta otkrića, već u sposobnosti prevazila-

¹ R. Simić i B. Ostojić, *Osnovi fonologije srpskohrvatskoga književnog jezika*, Titograd, 1981, 74-75.

² *Skupljeni gramatički i polemički spisi Vuka Stef. Karadžića* III/1, 7-8.

ženja samoga sebe — u sposobnosti usavršavanja, razvoja svojih otkrića. Kao i sve ostalo čega se doticao, i svoju ortografiju, pa i interpunkciju, on je neprestano usavršavao. Tako u »Predslovlju« svoje *Pismenice* od 1814. Vuk primenjuje i gramatički i logički sistem interpunkcije.³ U *Srpskom rječniku* od 1818. Vuk je, kako je poznato, preduzeo mnogostranu i dalekosežnu reformu književnog jezika i pravopisa. Ali očividno je po nešto u tom trenutku Vuku izmaklo i ostalo nerešeno. Tako, primećujemo, u tekstu predgovora (i celog *Rječnika*) zadržava raniju mešovitu interpunkciju. Neka nam to potvrdi sledeći kratak citat:

»Iz ovoga svega mislim, da će svaki pametan čovek znati, da se Srpski jezik Slavenskom ortografijom ne može pisati. A kad se Slavenska ortografija u Srpskom jeziku mora pokvariti (kao što se pokvarila *kako je Srbljin umočio pero i počeo Srpski da piše*), i srpska ostati opet puna krpeža i matege; zato mislim da je najpametnije, da mi za Srpski jezik načinimo ortografiju sa svim kao što treba...«⁴)

U toku dvadesetih i tridesetih godina XIX veka Vuk se postepeno okreće gramatičkoj interpunkciji, koja se, prema ispitivanjima St. Novakovića, već u »Danici« javlja gotovo u čistom vidu.⁵

Pri kraju četrdesetih godina Vuk naglo skreće u pravcu logičke interpunkcije, koju St. Novaković u najsavršenijem vidu nalazi u *Novom zavjetu*: »Ali glavno Vukovo stilističko delo — veli on, — koje nam u ovom pogledu ima da ostane kao glavni i konačni iskaz njegova umovanja o ovim pitanjima odstupa već od toga (= »nemačkoga«, tj. gramatičkog — R. S.) pravca i pokazuje nam onu drugu, logičku, vrstu interpunkcije. Tim se načinom Vuk i posle do smrti služio.«⁶ Navešćemo kratak isečak koji to potvrđuje:

»7. A gostima kaza priču, kad opazi kako izbirahu začelja, i reče im:

8. Kad te ko pozove na svadbu, ne sjedaj u začelje, da ne bude među gostima ko stariji od tebe;

³ Vuk. St. Karadžić, *O jeziku i književnosti I*, Beograd, 1968, 29–30.

»Ja sam još pre početka ovoga dela, poznavao kako tegotu, tako i nedostatak sila moji k pisanju jedne Pismenice (koju ja nikad, a osobito na maternem jeziku, ni jesam učio *kao što bi trebalo*); a i pri samom delu sve sam ovo još većma osiatio i iskusio; no ništa manje, mene je istinita revnost k rodu mome obodрила i prinudila me da *zažmurim* i da jedan put tumarim glavom kroz ovo trnje, makar na onu stranu sav poderan i krvav izišao; samo neka se zna staza, kojom bi se drugi mogao lagše usuditi *da pođe*. Ni iz kakve moje sobstvene koristi ni jesam ja ovo delo preduzeo, nego iz jedne revnosti, i iz želje *da bi drugu od mene sposobniju braću pobudio k ovome obštepoleznom delu*; k delu, koje svaki razumno misleći i sudeći mora priznati *da je stup i neoborima podpora jednog naroda i cene njegove*«. (Razređivanjem sam istakao slučajeve sa gramatičkom interpunkcijom, dok su kosim slovima naznačena mesta sa logičkom interpunkcijom.)

⁴ *Skupljeni gramatički i polemički spisi II*, 14.

⁵ St. Novaković, *Srpska gramatika*, Beograd, 1894. X.

⁶ *Sabrana dela V. St. Karadžića VIII*, 501.

9. I da ne bi došao onaj koji je pozvao i tebe i njega, i rekao ti...
10. Nego kad te pozove, došavši sjedi na posljednje mjesto, da ti reče onaj ko te pozva: prijatelju! pomakni se više; tada će tebi biti čast pred onima koji sjede s tobom za trpezom«.7

»Đ. Daničić je — utvrđuje Novaković — u ovome sledovao tome poslednjem Vukovom mišljenju, i naročito je zapete vrlo štedljivo upotrebljavao. Ali njegova interpunkcija u prevodu Staroga Zaveta, Daničićeva glavnog stilističkog dela, puna je pouke, i nosi obeležje čisto logičke interpunkcije«.8 S Novakovićem se možemo mirne duše i gotovo u celini složiti oko *Starog zavjeta*. O tome nema sumnje, i o tome svedoči, evo, npr., sledeći citat;

»3. Nađoše me stražari, koji obilaze po gradu. Vidjeste li onoga koga ljubi duša moja?

4. Malo ih zaminuh i nađoh onoga koga ljubi duša moja; i uhvatih ga i ne ću ga pustiti dokle ga ne odvedem u kuću matere svoje i u ložnicu roditeljke svoje.

5. Zaklinjem vas, kćeri Jerusalimske, srnama i košutama poljskim, ne budite ljubavi moje, dok joj ne bude volja«.9

Ali se sa Novakovićem ne možemo bez rezerve — i bez provere — složiti oko toga ko je kome sledovao u pitanjima interpunkcije: Daničić Vuku, ili Vuk Daničiću. Sledstveno tome, moramo proveriti čija je upravo ideja bila da pređe na logički sistem — Vukova ili Daničićeva. A evo šta se proverom može utvrditi.

1. U Daničićevom *Ratu za srpski jezik i pravopis* interpunkcija je identična onoj u Vukovu *Novom zavjetu*:

»Jezik čovječij jest ogledalo duha čovječijega, ili ti onoga u čovjeku što čini čovjeka da je čovjek, ali ne pravopis; pravopis je samo ogledalo jezika. Jezik je Bog dao čovjeku da njime kazuje što misli i osjeća, a pismo su ljudi izmislili, za nevolju, da njime bilježe što jezikom kazuju. Pismo nije ništa drugo do surogat jezika ili ti bijede čovječije: kakav oridinal onaki mu i surogat; kakav jezik onako i pismo«.10

2. U Vukovim drugim spisima iz vremena kada se upoznao sa Daničićem — nalazimo gramatičku interpunkciju, npr., u *Pismima o srpskom jeziku*, objavljenim 1845,¹¹ te u članku *Kritika u jeziku*, od 1846. godine.¹²

⁷ *Novi zavjet gospoda našega Isusa Hrista*, Jevanđelje po Luci, glava 14.

⁸ St. Novaković, *Srpska gramatika*, X.

⁹ *Stari zavjet*, Pjesma nad pjesmama, glava 3.

¹⁰ Đ. Daničić, *Rat za srpski jezik i pravopis*, Budim, 1847, 5; Up. i kod M. Stevanovića, *Vukova interpunkcija*. Zbornik Filozofskog fakulteta, Beograd, 1952, Knj. II, str. 39.

¹¹ Vuka Stef. Karadžića i Save Tekelije pisma visokopreosveštenome gospodinu Platonu Atanackoviću, pravoslavnome vladici budimskome o srpskome pravopisu, sa osobitijem dodacima o srpskom jeziku, Beč 1845, 14; — *Skupljeni gramatički i polemički spisi* III/1, 154.

¹² *Kritika u jeziku*, »Srbski narodni list« za god. 1846, br. 19-20, str. 145. i d.; — *Skupljeni gramatički i polemički spisi* III/1, 193.

Za ove bi se spise možda moglo tvrditi da ih Daničić nije imao u rukama pre objavljivanja, kao što bi na osnovu toga verovatno trebalo zaključiti da je poslednju redakciju *Novog zavjeta* upravo uradio Daničić. Daničić je po svoj prilici učestvovao i u izradi teksta za odgovor na »Utukъ III. ezykoslovnyĭ«, jer tamo stoji ovako:

»Mi svi znamo da se u nas počelo pisati narodnijem jezikom od vremena Dositeja Obradovića, koji je 1783. godine počeo Srpski pisati i govoriti da treba tako pisati. Ali da rečemo da su to počeli i prije Dositija Orfelin i Janković, koji su Srpski samo počinjali pisati ne kazujući za što to čine«. ¹³

8. I posle 1847. godine, u delima koja nisu pre objavljivanja prolazila kroz Daničićevu radnu sobu, interpunkcija je manje-više gramatička po karakteru. Tako u *Primjerima srpsko-slavenskoga jezika iz 1857*, interpunkcija je ovakva:

»Najviše našijeh dojakošnjijeh, a i sadašnjijeh, književnika misli, da je današnji Ruski i naš crkveni jezik pravi Slavenski jezik, a ne znađu, da su ovaj jezik načinili Rusi od staroga Slavenskoga dogoneći ga prema svome narodnome, i da je danas mnogo naličniji na Ruski negoli na pravi slavenski. Ovo neznane može se oprostiti našijem dosadašnjijem književnicima, jer i sam Josif Dobrovski, kojega su nazvali patrijarom Slavenskoga jezika, prije trideset godina, kad je pisao i štampao svoju Slavensku gramatiku (u Beču 1822.) nije mogao da se otrgne od ovoga današnjega Slavenskoga jezika, nego je jednako mislio, da je ovo pravi Slavenski jezik, i čisto se bojao slušati kad bi ko stao dokazivati da to nije istina (da ne bi pokvario svojijeh dojakošnjijeh misli o tome); a i među Ruskiijem književnicima jamačno bi se našlo i sad koji tako misle; ali im se ne može oprostiti, što su za neko sto godina svoj crkveni jezik tako zaboravili i nanj omrznuili«. ¹⁴

Može se, prema tome, sa dosta sigurnosti tvrditi da je u uvođenju logičke interpunkcije u naš književni jezik presudnu ulogu imao Đura Daničić. On je uticao na Vuka da postepeno pređe sa gramatičke na logičku interpunkciju, koja je savršeno odgovarala njegovoj jezičkoj logici. U svom radu *Vukova interpunkcija* prof. M. Stevanović to i naglašava: »Vuk se, međutim, do trenutka kada mu Daničić postaje saradnikom služi pretežno formalističkom interpunkcijom, a ovom opet i u nekim delima koja je izdao pred kraj svoga života. Te okolnosti nameću zaključak da je logička interpunkcija i u Vukovim spisima delo Daničićevo«. ¹⁵

Vukova i Daničićeva logička interpunkcija, koja je, u stvari, rezultat »srećnog spoja dopunjavanja i saradnje dva velika tvorca našeg

¹³ »Srpski narodni list« za god. 1847, br. 8, str. 57-60; — *Skupljeni gramatički i polemički spisi* III/2, 260.

¹⁴ *Primjeri srpsko-slavenskoga jezika*, Beč 1857, 3; — *Skupljeni gramatički i polemički spisi* III/2, 365-366.

¹⁵ M. Stevanović, *Vukova interpunkcija*, 40.

književnog jezika«,¹⁶ u praksi, međutim, nije imala naročitog deistva. U drugoj polovini XIX veka u Srbiji zarez se, npr., stavljao tamo gde ga je nanela stihija intuicije, a ne tamo gde bi odgovarao zahtevima jednoga ili drugoga interpunkcijskog sistema. To nam potvrđuju tekstovi M. Đ. Milićevića,¹⁷ Laze K. Lazarevića,¹⁸ Josifa Pančića,¹⁹ Svetozara Markovića²⁰ i drugih srpskih poslenika koji su se bavili pisanom rečju (koji često pišu »bez ustroenija«). Slično je stanje i kod nekih pisaca iz Crne Gore, Vojvodine i Bosne i Hercegovine (gdje, u stvari, koegzistiraju dva interpunkcijska sistema, sa prevlašću gramatičkoga), a u Hrvatskoj je na snazi gramatička interpunkcija.

2. Rad Stojana Novakovića na kodifikovanju logičke interpunkcije

Srpski gramatičari sve do pred kraj XIX veka nisu se usuđivali da se prihvate teorijske obrade onoga što pruža kompleks logičke interpunkcije. Tako Ž. Simić u svojoj školskoj gramatici iz 1885. o pisanju zarez a daje sledeće kratko i dosta konfuzno uputstvo:

»Zapeta — piše se u rečenicama između podmeta, između priroka, između predmeta, između ostalih dodataka kada ih se desi više zajedno, a između njih ne stoji sveza *i*; a tako isto i između pojedinih prostih rečenica u rečenici složenoj«.²¹

Poslednja formulacija u osnovi promovise gramatički sistem interpunkcije, a autoru to, ipak, ne smeta da sam katkada izostavlja zarez između upravne i zavisne rečenice u složenom iskazu (ovde, npr., ispred *kada*), tj. da se služi uobičajenom mešovitom interpunkcijom.

Pitanje se, izgleda, prvo nametnulo književnim teoretičarima mlađe generacije, koji su, obrazovani u evropskim centrima i po evropskim uzorima, osećali potrebu za jednim takvim instrumentarijem koji bi tekst činio jednosmislenim, a stil jasnim. Prvi se za reč javio Ljubomir Nedić. On je 1894. godine objavio članak sa naslovom *O pravopisu i interpunkciji*.²² Nedić s visine gleda na srpsku filologiju, negira i ono što je dobro učinjeno u pravopisu i interpunkciji i s ogorčenjem konstatuje: »Njihova pravila u nas još nisu stalno utvrđena, no svak piše onako kako njemu izgleda da treba pisati, tako, da se u nas, često, ni dva pisca ne slažu u onome u čemu bi trebalo da su svi saglasni«.²³

¹⁶ M. Stevanović, *Cit. d.*, 42.

¹⁷ M. Đ. Milićević, *Kneževina Srbije*, Beograd, 1876.

¹⁸ Laza K. Lazarević, *Prvi put s ocem na jutrenje, Šest pripovedaka*, Beograd 1886.

¹⁹ Josif Pančić, *Flora Kneževine Srbije ili vaskularne biljke, koje u Srbiji rastu*, Beograd, 1874.

²⁰ Svetozar Marković, *Srbija na istoku*, Novi Sad, 1872.

²¹ Živojin P. Simić, *Srpska gramatika za osnovne škole u Kraljevini Srbiji*, Beograd, 1885, 264.

²² Podnaslov ove knjižice glasi: »Predlog književno-umetničkoj zajednici podnesen 8. aprila 1894«, Beograd, 1894.

²³ Str. 7.

Kada se suoči sa problemom izbliza, Nedić, ipak, utvrđuje da »je interpunkcija, kao i stil i pisanje uopšte, stvar koja se ne da svakada svesti u pravila«. ²⁴ »Pitanje o interpunkciji (precizira on), — ako se ostavi na stranu ono u čemu ne treba tražiti sporazuma, pošto je on, koliko ga može biti, već postignut, — svodi se na pitanje o zapeti, o tome gde je treba stavljati, a gde ne treba«. ²⁵

Nedić se dalje ne upušta u pojedinosti, već se ograničava na diskusiju o interpunkcijskim sistemima, njihovim prednostima i slabim stranama. Od svih načina stavljanja zareza, po njemu, »najprostiji je i najlakši... nemački način; on ne iziskuje od onoga koji piše da se mora misliti gde će i u kakvoj prilici upotrebiti zapetu, a prema napomenama koje mu se u tome sasvim u opšte daju, nego sasvim jasno i određeno propisuje na pr. da se, svakada i u svakoj prilici, ispred reči kao što su *koji, što, da* stavlja ovaj znak. Kod tako jasna i određena pravila, ne može se pogrešiti; ono je sigurno«. ²⁶

Zatim Nedić iznosi svoja zapažanja o interpunkcijskim sistemima koji se sreću u praktičnoj primeni u srpskoj, tj. srbijanskoj sredini: »Ova interpunkcija, po ugledanju na nemačku, vladala je sve do skora u našoj književnosti. Ona je u nju uvedena, misli Nedić, zato što su stariji pisci naši, koji su, skoro svi bez razlike, bili vaspitanici nemačke kulture, služeći se nemačkim piscima i ugledajući se na njih, primili od njih i interpunkciju«. ²⁷ Kasnije se »počelo pisati po francuskoj interpunkciji«, ²⁸ ali ova »ne samo da nije svakada dosledno izvođena, no se, najčešće, kombinovala sa nemačkom, koja se zatekla, i tako je postala ona mešovita interpunkcija koju imamo, i koja čini da mi u pisanju upotrebljavamo više zapeta no i jedan drugi narod«. ²⁹

»Razmišljajući o ovoj stvari, ja sam došao do uverenja da nam nemačku interpunkciju treba napustiti, jer nije u duhu našeg jezika i naše sintakse« — zaključuje Nedić.

Nema sumnje, na dnevni red je stavljeno jedno vrlo delikatno pitanje. Za njegovo razrešavanje morao se naći čovek dobroga filološkog obrazovanja i velikog političkog iskustva — i autoriteta. Kao što se i inače dešava da u pravo vreme iskrasne prava ličnost, i ovog puta se posla, prihvatio naučno dobro pripremljen i politički ugledan filolog širokih vidika — Stojan Novaković. U svojoj akademskoj besedi, 1888., u kojoj je izneo program za izučavanje našega književnog jezika, on se kratko osvrće i na pitanja interpunkcije. ³⁰

²⁴ Str. 25.

²⁵ Str. 26.

²⁶ Str. 26.

²⁷ Str. 26.

²⁸ Str. 27.

²⁹ Str. 27.

³⁰ St. Novaković, *Srpska kraljevska akademija i negovanje jezika srpskog*, Glas SKA X, 1888, 38.

A upravo iste godine kad i Nedićeva studija, 1894, iz štampe je izašla i Novakovićeva *Srpska gramatika*³¹ (mislim, integralni tekst u punom obimu; ranija izdanja obrađuju pojedine oblasti). U predgovoru se posebno skreće pažnja na »potrebu jednu«, »koja se od ne davno počela u nas življe osećati«. »To je potreba — kako veli Novaković — da se u našem jeziku što bliže i što potpunije odrede pravila interpunkcije i pravopisa«. ³² Naime, kad je osnovana Srpska književna zadruga, 1892, kao simptom naraslih kulturnih potreba i intelektualnih potencijala u Srbiji, — obrazovan je i jedan odbor, čiji je zadatak bio da »u izdanjima Zadruga motri koliko se više može na jednolikost ili sledstvenost pravopisa«. Odbor je izradio uputstva za korektore, a na osnovu njih je zatim Novaković (koji je bio član toga odbora i svakako ako ne isključivi autor, onda koautor uputstava), u dodatku svoje *Gramatike*, formulisao osnovne postulate »srpskog« pravopisa.

Na pedeset stranica ove knjige (355-405), u dva poglavlja, opisani su »rečenični znaci«, dakle, načela interpunkcije, i »glavna pravila o pravopisu«. Izvanredna tipologija i karakterologija dvaju sistema interpunkcije, koje je Novaković ovde izgradio, pokazuju da on o ovome poslu nije prišao bez temeljitijih priprema: »Poznato je — piše on — da ima dva načina u beleženju interpunkcije ili rečeničnih znaka. Jedan je *gramatički*, koji pažljivo sleduje gramatičkom člananju rečenica i njihovih sastavnih delova: drugi je *logički*, koji traži glavnije, samo logičko, člananje, malo se obzirući na rečenice, tešnje podređene ili jače vezane sa svojom glavnom rečju. Prvi način, kojim se naročito Nemci služe, imao bi za se tu dobru stranu, što bi se njime možda najpre mogla izvesti oštrija sledstvenost interpunkcije, premda u našem jeziku ima primera, u kojima su reči dveiu rečenica tako isprepletane, da ih nije moguće znakom odvojiti. Drugi način, kojim se služe naročito romanski narodi, teško bi se izveo od sledstvenosti onoga prvoga, ali je očevidno prirodniji, zato što sleduje logičkome člananju, i u slučaju različnih analiza ili načina čitanja (posve neizbežnih u stvari ovako individualnoj kao što je sklop i člananje misli) pokazuje svagda na kakvo je čitanje i člananje mislio pisac sam«. ³³

I formulacije pravila, i njihova praktična primena (isp. upravo navedeni citat), kakvi su kod Novakovića, ne slažu se u svim detaljima sa današnjim sistemom logičke interpunkcije kod nas. To i nije od većeg značaja. Mnogo je značajnije kako je Novaković došao do ovih pravila. U prvom redu on ih je formulisao na osnovu pravopisne prakse u Vukovim i Daničićevim delima. Tek u dogradnji ovoga poslužio se stranim uzorima: »Ovo što je glavno i što se svuda može potvrditi primerima iz Vuka i Daničića, popunio sam pravilima o razdvajanju ostalih rečeničnih delova, i u tome sam se držao poglavito pravila francuskih, pošto

³¹ Beograd 1894.

³² *Srpska gramatika*, VI.

³³ *Gramatika*, X.

se i inače pomenuti način u svome osnovu najviše podudara s francuskim«. ³⁴

Najveća je Novakovićevo zasluga, ipak, u tome što se poduhvatio ovoga teškog posla i što je izradio prvi kodeks logičke interpunkcije kod nas, prvi sistem pravila, za koji s pravom kaže: »ako budem dobrim putem uputio«, onda će se »lako popuniti što ja sad budem omašio, ili ispraviti što ne budem pogodio«.

3. Daljnja geneza načela logičke interpunkcije

Početak XX veka pitanjima interpunkcije bavio se Bogdan Popović. ³⁵ Kao profesor univerziteta on je imao znatnog uticaja na mladu generaciju intelektualaca. U svojim predavanjima, kao i u nizu članaka i studija, on se zalaže za »logičko načelo«, objašnjava ga i obrazlaže. Ali koliko su njegovi članci značajni kao propaganda ovog interpunkcijskog sistema, toliko su njegova obrazloženja prihvatljiva samo na makroplanu, dok su mikroanalize uglavnom neprecizne i neprihvatljive zbog slabe lingvističke predpreme autora.

Na taj način ozvaničena je i široko prihvaćena logička interpunkcija u Srbiji, uglavnom onakva kakvu je uveo Daničić. Ali u drugim zemljama srpskohrvatskoga jezičkog područja u stvarima interpunkcije razmišljalo se uglavnom drukčije nego u Srbiji. Ovde možda treba izuzeti Crnu Goru, gde se uvek osećala težnja da se — sem ijekavizma — u književnom jeziku održi paralelizam sa Srbijom.

Broz-Boranićevim pravopisom u Hrvatskoj je uvedena gramatička interpunkcija ³⁶ 1892. godine, koja je i ranije bila u gotovo isključivoj upotrebi.

I u Vojvodini je obavezna gramatička interpunkcija sve do prvog svetskog rata. Tako *Srpski pravopis za srednje škole*, izdat u Novom Sadu pred sam rat, ³⁷ sadrži sledeća kratka uputstva za upotrebu zareza: »Zapetom odvajamo priređene rečenice jednu od druge«; — »Zapetom odvajamo priređene rečenice (= podređene) od glavnih rečenica«.

U Bosni i Hercegovini vođene su duge i dramatične borbe oko jezičkih i pravopisnih pitanja u toku čitave okupacije. ³⁸ Okupacioni režim zavodi etimološki pravopis i latinicu, da bi ovaj već 1883. bio zamenjen tolerantnijim rešenjem o upotrebi oba pisma i fonološkog

³⁴ *Gramatika*, XI.

³⁵ B. Popović, *Iz teorije književnosti*, Beograd, 1910; — *Članci i predavanja o književnosti, umetnosti, jeziku i moralu*, Beograd 1932; — *Interpunkcija u »Srpskim narodnim pjesmama«*, Beličev zbornik, Beograd, 1937, 235-240; — *Dva ogleđa iz teorije stila*, Novi Sad, 1960.

³⁶ Ivan Broz, *Hrvatski pravopis*, Zagreb, 1892.

³⁷ M. Petrović, *Srpski pravopis za srednje škole*, Novi Sad, 1914, 44.

³⁸ M. Papić, *Iz kulturne istorije naroda Bosne i Hercegovine*, Pregled LXIII/4, Sarajevo 1973, 419-442; — Dž. Juzbašić, *Jezičko pitanje u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred prvi svjetski rat*, Sarajevo, 1973.

načina pisanja (koji je u međuvremenu pobedio u Hrvatskoj). Ali odredbe o interpunkciji nisu se menjale, i uvek su promovisale gramatički sistem. Tako u naredbi Zemaljske vlade o reviziji pravopisa iz 1912. godine,³⁹ stoji: »Pravila o interpunkciji ostaće kao i dosad: zapeta će se uglavnom metati prema gramatičkom, ne prema logičkom sastavu rečenice«. ⁴⁰

Iste godine, verovatno izazvan aktuelnošću teme, kao i interesovanjem dela publike za kulturna zbivanja u Srbiji, u sarajevskoj »Srpskoj omladini« objavljuje dva članka Pero Slijepčević.⁴¹ On izveštava o teorijskim nastojanjima B. Popovića u Beogradu, objašnjava elemente logičke interpunkcije i zalaže se za njeno prihvatanje u Bosni i Hercegovini.

Slijepčevićev poziv u tom trenutku bio je koliko nerealan toliko i neprihvatljiv (Slijepčević čak predlaže uvođenje ekavice). Predstojala je potom i ratna oluja, u kojoj su potonula takvi stremljenja. Sve što je do tada izgrađeno u jeziku i pravopisu — izbrisano je naredbom ratnih vlasti o ukidanju revidiranog pravopisa i uvođenju »ratnog«. ⁴² Posle rata trebalo je, i moralo se, međusobne odnose izgrađivati u novim okolnostima i na novim osnovama.

EINIGE GRUNDSÄTZE DER LOGISCHEN INTERPUNKTIONEN IN DER RECHTSCHREIBUNGEN DER SERBOKROATISCHEN SPRACHE BIS ZUM ERSTEN WELTKRIEG

Zusammenfassung

Karadžić gebrauchte zu Beginn seiner Tätigkeit die grammatische Interpunktion, doch ab 1847 ging er zur logischen Interpunktion über. Đuro Daničić war Anhänger des letztgenannten Prinzips und wandte es sein Leben lang an, so daß es später zur Regel wurde. Wahrscheinlich ist es unter anderem seinem Einfluß zuzuschreiben, daß Karadžić von der grammatischen Interpunktion abging. Ende des 19. Jahrhunderts wurde die logische Interpunktion von Stojan Novaković zur Norm erhoben.

³⁹ Objavljeno u »Školskom vjesniku« za god. 1912, str. 162-165. Isp. o tome u radu M. Papića, str. 438-440, i Dž. Juzbašića, str. 122-126.

⁴⁰ »Školski vjesnik«, str. 165; M. Papić, str. 440, Dž. Juzbašić, str. 126.

⁴¹ P. Slijepčević, *Stil, dijalekat, interpunkcija*, »Srpska omladina« 1/1, Sarajevo, 1912, 7-12; — *Nešto o interpunkciji, isto*, I/2, Sarajevo, 1912, 37-41.

⁴² Dž. Juzbašić, *cit. d.*, 89.